

Teologiska perspektiv på rättsstaten hos Gustaf Aulén

JONAS JONSON

Jonas Jonson är docent i missionsvetenskap vid Uppsala universitet
och biskop emeritus i Strängnäs stift.

jonasjonson@telia.com

Har skapelsen sitt upphov i Guds suveräna kärleksvilja, så fungerar denna mot kaos kämpande skaparvilja såsom en skapelsens lag, när den dels stävjar och dömer det som hotar skapelsen med fördärv och undergång, dels framdriver gärningar i skapelsens tjänst. Såsom gudsviljans funktion är denna skapelsens lag universell.¹

Gustaf Aulén (1879–1977) arbetade efter nazisternas maktövertagande i Tyskland 1933 oupphörligt med frågan om den skapelsegivna lagen som grundval och kritisk instans för samhället. Hans biskopstjänst i Strängnäs begränsade hans möjligheter att bedriva vetenskaplig forskning, men i föreläsningar, förkunnelse och skrifter bearbetade han i 15 år det teologiska motiv som han benämnde ”Skapelsens lag”. Han utvecklade en politisk teologi, som skulle vara vägledande för kyrkan och tog utifrån denna entydig ställning i samtidens politiska och ideologiska frågor. Denna skapelseteologi med dess rättsliga och politiska implikationer har, trots att den löper genom hela hans omfattande författarskap, inte uppmärksamrats på samma sätt som hans försoningsteologi, internationellt välkänd i komprimerad form genom *Christus Victor* (1930).

1. Gustaf Aulén, *Den allmänliga kristna tron*, 6:e uppl., Stockholm 1965, 151, § 20.

Följande artikel är en sammanfattning av Auléns teologiska framställning av skapelsens lag i förhållande till samhällets rättsordning.² Syftet är att aktualisera denna del av Auléns teologiska arbete och belysa dels hur han bestämmer den skapelsegivna lagen i förhållande till naturrätten, dels hur hans betoning av Guds lag förhåller sig till hans återkommande tema: Guds kamp mot destruktion och död. I sin antinazistiska kamp utgick han från denna lutherskt färgade politiska teologi och uppfordrade Svenska kyrkan till aktiva politiska ställningstaganden.

När Aulén, 34 år gammal, blev professor i dogmatik i Lund 1914, hade han redan en betydande produktion bakom sig. Han hade disputerat för docentur 1907 på en avhandling om *Henrik Reuterdahls teologiska åskådning med särskild hänsyn till Schleiermacher*, skrivit ett antal recensioner av tysk litteratur, utgivit ett par smärre skrifter om tolkningen av Jesu person, debatterat psalmboksfrågan, författat böcker om den lutherska kyrkotanken, skrivit om uppenbarelse och historia och hållit provföreläsning om askesen i det kristna livet. Men det var som professor under första världskriget som han verkligen kom igång som teologisk författare. Artiklar i vitt skilda ämnen flöt i en strid ström ur hans penna, men också en lärobok i dogmatik, en omfattande dogmhistoria och 1923 *Den allmänneliga kristna tron* i dess första upplaga. Han var omåttligt produktiv. Under sina 18 år som professor producerade han text motsvarande åtta trycksidor i veckan, året om.³ 1927 kom *Den kristna gudsbilden genom seklerna och i nutiden* på 400 sidor. Den förberedde hans internationella genombrott som teolog. Det kom med den engelska översättningen av hans Olaus Petri-föreläsningar i Uppsala, *Christus Victor*, en bok som gavs ut i ständigt nya upplagor och blev, som han själv sa, hans ”visitkort” i världen.⁴ Gud som den oinskränkta kärlekens kamp mot alla fördärvsmakter blev huvudtemat och grundmotivet i Gustaf Auléns teologiska arbete. Det återkom ständigt och spetsades till när hotet från fascism, nazism och bolsjevism närmade sig.⁵

De kristna grundmotiven

Motivforskningen i Lund tillsammans med den tio år yngre Anders Nygren (1890–1978) syftade till att frigöra det ”äktkristna”, de oföränderliga grundmotiven i den kristna traditionen, det innehåll som formen både förmedlade och fördunklade. Ett sådant grundmotiv var *agape*, Guds villkorslösa

2. Artikelns bygger på en föreläsning för Religionsvetenskapliga sällskapet i Stockholm 2012.

3. Krister Gierow & Per Ekström, *The Published Writings of Gustaf Aulén: A Bibliography*, Lund 1979. Bibliografin är i det närmaste fullständig och innehåller över 800 titlar.

4. På svenska: Gustaf Aulén, *Den kristna försoningstanken: Huvudtyper och brytningar*, Stockholm 1930.

5. Jonas Jonson, *Gustaf Aulén: Biskop och motståndsmän*, Skellefteå 2011.

kärlek. Ingenting fick motsäga den, ingenting ont kunde härledas från Gud. Auléns kristologi fick ett lätt monofysitiskt drag. Det var Kristi gudomlighet, inte Jesu mänsklighet, som stod i blickfånget. Påskens triumf i förening med himmelfärdens förhärligande var den avgörande Kristushändelsen. Det var Gud som i Kristus försonade världen med sig själv. Aulén hade inget till övers för skolastisk satisfaktionslära, inte heller för den subjektiva försoningsläran, så som den kom till uttryck i pietistiska, humaniserande och liberalteologiska föreställningar. Gud och endast Gud hade både initiativet och segern i sin hand. Människans enda väg till Gud var Guds väg till människan.

Aulén hade börjat sin uppgörelse med allt vad humaniserande teologi hette redan i Uppsala. Han ville tala in i sin tid och deltog i uppgörelsen med nedärvda auktoriteter och religiös mytbildning. Ända sedan Friedrich Schleiermacher (1768–1834) hade protestantismen sökt frigöra sig från hierarkier, ortodoxi och bokstavstro för att finna sin roll och självförståelse i en ny tid. Att framställa Jesus som en moralisk förebild och gudsriket som en inomvärldslig storhet var viktiga inslag i den liberalteologiska tyska kulturprotestantismen. Den visade sig emellertid mycket genomsläpplig för främmande ideologier och hade inte mycket att sätta emot de totalitära systemen. Den reformerte Karl Barth (1886–1968) insåg tidigt detta och formulerade sin teologiska protest i skarpt negativa termer. Han drog en skiljelinje mellan skapelse och uppenbarelse, mellan jord och himmel, mellan samhälle och gudsrrike. Guds immanens förbyttes mot tanken på Guds absoluta transcendens. Kyrka och stat blev oförenliga storheter. Den kristna församlingen skulle vara ett alternativ bestämt av Kristusuppenbarelse, bortvänd från historien och inriktad mot eskatologin. Aulén kallade denna dialektiska teologi för ”negationens väg”. Han kunde dela dess intention att rida spärr mot nazisternas självförhärligande, men var angelägen att markera hur annorlunda lundensarnas teologi ändå var.

Aulén och Nygren brottades med samma fråga som Barth: den äktkristna trons förhållande till det mänskliga och politiska livet. De var övertygade lutheraner och valde en annan väg än Barth. Guds skapelse, inklusive det mänskliga samhället, var Guds goda gåva. Skapelsen och frälsningen emanerade ur samma kärlek och fick inte skiljas åt. Staten som garant för lag och ordning och kyrkan med uppdraget att förkunna evangelium tjänade samma Gud och samma mänsklighet och var båda lika ansvariga inför Gud. Staten var alltså, oavsett dess politik, ställd under Guds lag och hade som sin primära funktion att upprätthålla denna lag. Kyrkan skulle inte bara förkunna evangelium utan också hålla ett vakande öga på att staten fullföljde sitt uppdrag. Tvåregementsläran blev emellertid problematisk när totalitära

partier grep den politiska makten och satte sig över rätten. Nygren, som utifrån sin *agape*-teologi om alla människors lika värde, också var en brinnande antinazist, höll uthålligt fast vid att kyrkan, så länge som den tilläts att förkunna evangelium, i princip kunde leva under vilket politiskt system som helst. Aulén, däremot, aktualiserade lagens första bruk och gick allt längre i sin principiella kritik av den totalitära staten för dess kränkning av rätten. För rätten var nedlagd i skapelsen och att sätta sig över den var att förneka Gud. I längden kunde inget samhälle leva bortvänt från Gud utan att ta allvarlig skada.

Nygren uppmärksammade tidigt att nazismen hade en kvasireligiös karaktär i sitt tal om ras, blod och jord, kort sagt att den var ett slags hedenom. Herrefolksmentaliteten och diskrimineringen av människor var absolut oförenlig med evangelium och måste förkastas. Det var tron på Guds ovillkorliga kärlek till alla människor, oavsett ras eller tro, som fick både Nygren och Aulén att tidigt ta ställning. Deras gudsbild medgav inte några kompromisser. Nygren, som var gift med en tyska och gärna vistades i Berlin, fick på grund av sina skrivelser ett fyraårigt inreseförbud till Tyskland. När kyrkans möjligheter att predika mot nazismens villolära och statens övergrepp blev kraftigt kringskurna, fanns det inte längre något val. Då gällde det evangeliets frihet. Man kunde i praktiken inte vara både nazist och kristen, vilket Deutsche Christen i det längsta försökte.

Lundateologernas strävan att i sin motivforskning frilägga det ”äktkristna” och därigenom rädda kristendomens centrala trosinnehåll från utblandning och urvattning var en historiskt kontextuell teologi. Europeisk kristendom var hotad till livet av en militant, maktfullkomlig och totalitär nyhedendom, som krävde total underkastelse. Dialog, kompromiss och anpassning var utesluten. Kampen gällde då inte bara kyrkan utan hela den västerländska civilisationen. Det blev en kristen plikt att tillsammans med alla människor av god vilja ställa upp på Guds och frihetens sida mot den manifesterade ondskan. Liberalteologisk kulturkristendom och en kristet färgad humanism kunde inte bjuda tillräckligt motstånd. Kampen förutsatte inte bara en ”realistisk” människosyn, som tog ondskan på allvar och inte hade några illusioner om människans egen förmåga, utan också att den kristna traditionens grundmotiv som var Guds ovillkorliga kärlek, korset, uppståndelsen och förhålligandet proklamerades klart. Det fanns till slut bara ett hopp: att Guds kärlek segrade. Auléns förkunnelse präglades under 1930-talet av trots och triumf när han hänvisade till Guds *agape*.

Men han insåg snart att man i den sekulariserade samtiden inte kunde argumentera utifrån kristologin om man ville bli hörd. Aulén bytte omkring 1935 därför ansatspunkt. Efter att i årtal ha uppehållit sig vid

försoningsmotivet valde han nu ett annat motiv för sin teologiska reflektion: den skapelsegivna rätten. Orsaken till att han gjorde detta var uppenbar: den grova kränkning av rätten som blev allt vanligare. Det var Italiens självsvaldiga övergrepp på Abessinien som fick honom att fokusera på skapelsens eller snarare Skaparens lag: ”Rättsbrottet är så flagrant som gärna tänkbart. Vederbörande har också på det mest utmanande sätt demonstrerat sitt förakt för allt vad internationell rättsordning heter, ja överhuvudtaget mot rätten såsom sådan.”⁶

Efterhand skärptes och konkretiserades hans kritik av rättskränkningarna. Vid konferensen om den nya kyrkosynen i Nyköping 1942 talade han, exempelvis, om den hänsynslösa åsiktsförföljelsen på det politiska och religiösa området, rasförföljelsen särskilt mot judarna och om hur man tog livet av individer som ur statsnyttans synpunkt betraktades som mindervärdiga, livsoduliga och en onödig börda för staten. Han nämnde också brutal tortyr och systemet att ta gisslan och därigenom utkräva straff av alla andra än de skyldiga.⁷

Kyrkan och rättsstaten

Tidigare hade Aulén mera i förbigående ägnat sig åt skapelseteologi, socialetik och rättsteori. Utan att överge motivforskningen gjorde han en teologisk u-sväng. Skapelsens lag blev nu hans primära forskningsområde. Det var ett centralt kristet motiv, som länge hade försummats och fördunklats. Under 20 år skulle han sedan envetet, uthålligt och med viss pedagogisk ensidighet frilägga detta motiv och utveckla sin kritik av totalitarismen i alla dess former med den skapelsegivna rätten som utgångspunkt.⁸ Långt senare, när han berättade om sitt samarbete med sekulariserade svenska anti-nazister, beskrev han förändringen så här:

Den samverkan som det här var fråga om brukade jag beteckna som en samverkan på lagens grund. ”Lagen” betyder då för mig Skaparens lag, som jag tolkade med slagordet ”saklig omsorg om nästan”, ett bud som förvisso hade direkta politiska konsekvenser. Lag och rätt är här oskiljaktigt förenade. Så snart jag i dessa sammanhang i tal och skrift kom in på frågan om kyrkan och hennes position, var huvudsaken för mig alltid att tala om kyrkans *förpliktelse*. Också i de predikningar

6. Gustaf Aulén, ”Kristendomen och världsläget”, i Gustaf Aulén & Manfred Björkquist, *Rätt och frihet*, Stockholm 1935, 20.

7. Gustaf Aulén, ”Kyrkan och rättsordningen”, i Gustaf Aulén (red.), *En bok om kyrkan*, Lund 1943, 414.

8. Detta motiv bearbetades senare i bland annat Gustaf Wingren, *Skapelsen och lagen*, Lund 1958. Wingrens beroende av Aulén har inte fått tillräcklig uppmärksamhet.

som jag höll under denna tid har detta tema ofta kommit med, men då givetvis utan att förtränga evangeliets budskap. Det finns i mina teologiska utredningar på *det* planet ett motiv, jag kan gott säga ett av mina huvudmotiv, som hängde nära samman med det antinazistiska temat: kontrasten mellan det konstruktiva, skapande, och det destruktiva, demoniska, så som den möter oss i Jesu gärning. Ett annat motiv, också det med direkt anknytning, är offermotivet. Kontinuiteten med min tidigare teologiska åskådning var obruten. Och ändå måste jag samtidigt vitsorda att den mest påtagliga förskjutning som ägt rum inom min teologiska åskådning är knuten till denna period, krigstidens skakande upplevelser.⁹

Det var en radikal kursändring och den kom inte lättvindigt. Han upplevde att de vedervärdiga omständigheterna tvingade honom att syssla med frågan om rätten och kyrkans förhållande till denna.¹⁰ Frågan om kyrkans ansvar för rättens sak blev så påträngande, att den måste bli hans primära teologiska uppgift under många år. Det handlade om att klarlägga ”lagens första bruk”, dess *usus civilis* och *usus politicus*.¹¹ Saken gällde med andra ord förhållandet mellan kyrka och stat och frågan skärptes i takt med att flera stater blev totalitära med anspråk på att helt forma människors liv och världsåskådning.

Aulén utgick från att det fanns en allmängiltig, universell lag, som var nedlagd i Guds skapelse och ämnad som grundval för all mänsklig samlevnad.¹² Om staten och statsbärande partier bröt mot denna lag måste kampen för rätten föras på lagens plan och med hänvisning till den första trosartikeln. Lagens ”första bruk” bestod i att lagen bekämpade, stävjade och lade hinder i vägen för de fördärvmakter som upplöste och förstörde människors liv tillsammans. Gud var ordningens Gud, som med sina lagar höll kaosmakterna på avstånd, en levande Gud som alltjämt kämpade mot destruktion och ondska. Gud som var kärleken ville bara väl. Därför var skapelsens lag liktydig med kärlekens lag och nedlagd i varje människa. Att

9. Gustaf Aulén, *Från mina nittiosex år: Hänt och tänkt*, Stockholm 1975, 178–179.

10. Gustaf Aulén, *Kyrkan och rätten*, Stockholm 1954, 3.

11. Under lång tid hade kyrkan, under inflytande av pietismen, huvudsakligen talat om lagens ”andra” bruk, som väcker syndamedvetande och driver människan till Kristus. Det var för Aulén en allt för begränsad tolkning och gjorde Guds lag till en intern kyrklig angelägenhet.

12. Den mest ingående analysen av Auléns tänkande kring lagens första bruk finns i Martin Lind, *Kristendom och nazism: Frågan om kristendomen och nazismen belyst av olika ställningstaganden i Tyskland och Sverige 1933–1945*, Lund 1975, 163–174. En sammanfattning finns i Martin Lind, ”En ideologikonfrontation: Kyrka och nazism i Sverige 1933–1945”, i Stein Ugelvik Larsen & Ingun Montgomery (red.), *Kirken, krisen og krigen*, Oslo 1982, 293–311.

älska sin nästa som sig själv var inget nytt bud som kommit med Jesus. Det var givet i skapelsen och innebar, som Aulén ofta upprepade, ”saklig omsorg om nästan”. På detta bud byggde reformatorisk teologi sin lära om lagens ”civila bruk” i samhället. Rätten hade alltså en fast förankring i Guds lag. Därigenom garanterades dess suveränitet och dess universalitet. När frågan ställdes om vad som var Guds lag, svarade Aulén:

Lagen är skapelsens eller, ännu hellre, Skaparens lag. I den kristna skapelsetron ligger tanken på lagen, på en bestämd skapelsens ordning omedelbart innesluten. Det är nämligen för skapelsetron en grundväsentlig synpunkt att skapelse står i motsättning till kaos och innebär ett övervinnande av kaos. Skapelsen är, just såsom skapelse, ställd under Skaparen, ställd under hans bestämmelse, pliktig att följa den ordning, som ligger innesluten i och är given i och med skapandet. Men skapelsen är på samma gång uttryck för Guds kärleksvilja. När den gudomliga lagen därför i och genom den kristna uppenbarelsen tolkas och sammanfattas i budet om kärleken, i kärlekens krav, betyder detta icke att vi nu skulle få att göra med en annan lag än skapelsens lag eller med en annan gudsvilja än den som tagit sig uttryck i skapelsen, utan det betyder just ett avslöjande och klarläggande av vad som ligger i Skaparens lag. Guds krav är icke kluvet, det är oföränderligen ett och detsamma.¹³

Om skapelsens lag kunde sammanfattas i det dubbla kärleksbudet, reducerat till det slagordsliknande ”saklig omsorg om nästan”, så kunde och skulle den vara principiellt riktningsgivande och tillämpas i alla rättens sammanhang. Guds lag hade, ur kristen synpunkt, absolut auktoritet. Allt som stred mot den måste anses vara en avvikelse från vad rätten krävde. Människan ägde allt sedan skapelsen ett rättsmedvetande, som förstärktes av den kristna etiken. Men det gick inte att direkt översätta skapelsens lag till lagstiftning i olika frågor. Den varierade över tid, betingades ofta av lämplighet och tog sig olika uttryck i olika kulturer. Det avgörande var skapelselagens principiella innehåll: omsorgen om nästan och människans frihet och värdighet.

Som vanligt hänvisade Aulén till Martin Luther (1483–1546) i sin tolkning av lagens första bruk. För Aulén var ju Luther den främste av den kristna trons uttolkare genom tiderna och hans undervisning borde ha ekumenisk giltighet. Med hjälp av Luther gjorde Aulén sin definition av *lex creationis* och dess avgränsningar. Den tillämpades inom den lutherska traditionen i tvåregementsläran, med dess starka betoning av att både staten och

13. Aulén, ”Kyrkan och rättsordningen”, 411–412.

kyrkan stod under det skapande, dömande och frälsande Ordet. Mot en av sina gamla tyska vänner, professorn Paul Althaus (1888–1966), som långsamt snärjdes in i en nazifierad tolkning av tvåregementsläran, måste Aulén kraftigt markera det kristna kärlekskravets universalitet.¹⁴ Som en sammanfattning av Guds vilja, både i skapelsen och frälsningen, stod kärleken emot all makt som hävdade det egna folkets egenart och behov på bekostnad av andra.¹⁵ Kärleksbudet, som staten hade ansvar för att översätta till praktisk politik, kunde inte avgränsas till att gälla vissa grupper, folk eller raser.

Naturrätten och rättens sekularisering

Aulén gjorde en mycket tydlig avgränsning mot den naturliga lagen, *lex naturalis*, som från Thomas av Aquinos (ca 1225–1274) dagar varit riktninggivande för den romersk-katolska kyrkan och fått förnyad aktualitet efter första Vatikankonciliet. Han var angelägen om att framhålla att Luthers tänkande skilde sig från den medeltida rättsfilosofin. Skolastikens utgångspunkt hade varit att människan ägde en medfödd naturlig gudskunskap, som inte helt gått förlorad genom synden. Gudsuppenbarelsen genom Kristus blev då ett slags överbyggnad och nåden blev en hjälp att förverkliga inte bara den medfödda rättskänslan utan även de högre etiska krav som gudsuppenbarelsen ställde. Nåden blev ett stöd för naturen.

Om den naturliga lagen bestod av normer, som en gång för alla blivit nedlagda i människans natur och sedan statistiskt förblivit vad de varit, eftersom Gud så att säga dragit sig tillbaka, så låg, enligt Aulén, tonvikten hos Luther på Guds fortsatta skapande, på den verksamme, kämpande Gudens ordnande skaparvilja, som aldrig gett upp utan alltid ville fullborda skapelsen. Guds bud och ordningar träffade därför människan i hennes konkreta livssituation, inte som ett regelverk, utan som en dynamisk vägledning illustrerad av dekalogen och av Jesu undervisning och exempel. Kyrkan måste alltid leva i relation till samhället och var förpliktad att ända till slutet hävda den rätt som tillhörde själva skapelsen. Den rätten stod fri i förhållande till allt mänskligt godtycke och hade universell räckvidd. Aulén hade en dramatisk och dynamisk gudsbild som han också tillskrev Luther. Mot den tecknade han skolastikens och naturrättens Gud som statisk och regelstyrd, distanserad och svåråtkomlig.

Än värre blev det när naturrätten fick fäste på protestantisk mark och sekulariserades. Den förlorade sin aktiva förbindelse med kyrkan och kom att tjäna som en rent rationell grundval för rätten, befriad från tidigare religiösa bindningar. När denna naturrätt slagit igenom i 1600-talets Nordeuropa,

14. Aulén, *Från mina nittiosex år*, 116.

15. Lind, *Kristendom och nazism*, 169–174.

upphörde kyrkan och teologin att engagera sig för rätten. Man hade inte längre någonting att säga om lagens ”första bruk”, dess civila och politiska uppgift. Fältet var fritt för enväldshärskarna, som kunde bortse från skapelsens lag och sätta sig i Guds ställe. Nazismens ”Eigengesetzlichkeit” var en utlöpare av rättens sekularisering. Aulén gick så långt, att han menade att den totalitära staten dragit de praktiska konsekvenserna av rättspositivismen, om än på ett sätt som rättsfilosoferna inte hade avsett. Om man identifierade rätten med de av staten fastställda ordningarna, ledde det till rättens relativisering och detta kunde bli utgångspunkt för vilka rättskränkningar som helst. I själva verket hade rättspositivismen berett rum för de totalitära staternas skrämmande rättsövergrepp.¹⁶

Auléns avståndstagande från den naturliga lagen och naturrätten hade alltså att göra med att den frusit till döda dogmer, som förmedlade en falsk gudsbild och gav en illusion av att man ur den kunde härleda en konkret rättsordning. På protestantiskt håll hade rättstänkandet sekulariserats och kyrkan hade nästan helt upphört med att förkunna lagens första bruk. Detta hade tre orsaker. I Norden hade kyrkan anpassat sig till den rådande statskyrkligheten och därigenom givit upp det kritiska förhållningssätt till staten, som hade starkt stöd både i Bibeln och hos Luther. I Tyskland hade en vrångbild av Luther vuxit fram bland Deutsche Christen, som gått med på nazismens övergrepp mot dem som inte tillhörde det tyska folket. De lutherska kyrkornas anpassning var liktydig med ett förvärldsligande av kyrkan under påverkan av sekulariseringen.

Kyrkans andra svek mot den äktkristna traditionen kunde beskrivas som världsflykt och isolering. Som vanligt riktade Aulén framför allt sin kritik mot pietismen, som talade om individens frälsning, om att vara obesmittad av världen och hålla blicken fäst på det himmelska riket som inte hade med den här världen att skaffa. Det gjorde kyrkan ”inkrökt i sig själv” och fick henne att sky kampen för ett rättfärdigt samhälle.

Den tredje villovägen var att förhäva sig och tro kyrkan om mer än vad den kunde leva upp till. Kyrkan överskattade ofta sina möjligheter och hade alltför stora pretentioner. Men rätten var inte ett kristet prerogativ och kristna hade inte bättre förutsättningar än andra att förverkliga rätten. Det fanns, exempelvis i Oxfordrörelsen, en iver och optimism beträffande omvända kristna människors möjligheter. Världen skulle räddas genom att enskilda människor förvandlades. Men omvändelsen gjorde inte ensam människor mer kompetenta att handlägga rättsliga, politiska och ekonomiska frågor. Det var naivt att idealisera de kristna och tro att hela världen skulle

16. Aulén, *Kyrkan och rätten*, 6, 31.

förändras genom dem. Man måste realistiskt inse, att kristna var bristfälliga syndare som alla andra, även om de trodde på rättfärdiggörelsen i Kristus.

Där den sekulariserade naturrätten fick råda utan förankring i Guds dynamiska lag fanns visserligen en riktig insikt om att det inte existerar några ideala, absoluta och allmängiltiga rättsordningar. Alla faktiska historiskt givna rättsordningar är relativa. Men utan det principiella korrektiv som Guds lag utgjorde, fanns en risk att relativiseringen kunde gå ut över rättsens suveränitet. Om rätten i grunden inte var något annat än vad staten fastställde och upprätthöll genom makt och tvång var risken för rättskränkning uppenbar. Men det var för Aulén angeläget att ständigt påminna om att den kristna hänvisningen till skapelsens lag var helt främmande för att man skulle kunna fixera ideala rättsordningar för alla tider den vägen. Det var lika utsiktslöst som att försöka lagstifta utifrån Bergspredikan. Nej, själva rättsordningen måste vara framvuxen ur den aktuella situationen, men skapelsens lag tolkad i kyrkans förkunnelse skulle vara rättsens principiella utgångspunkt och kritiska instans.

Avslutning

Aulén tog varje tillfälle att tala om det som här bara har kunnat antydast: i föreläsningar runt om i landet, vid stora manifestationer för Norge som vid firandet av 17:e maj, i debatter, dagspress, radiotal och predikningar. Som ett exempel på hur det kunde låta väljer jag hans tal när han installerade Alf Corell (1910–2001) i Öja och Västermo sommaren 1942:

I en tid, då kränkningar av rättsens bud hör till ordningen för dagen, då våldets makt härjar på jorden och då livet på ett så fruktansvärt sätt brutaliserats och barbariserats, då se vi på ett nytt sätt, som i blixtljus, att Lagen är den granitklippa, den fasta grundval, på vilken all mänsklig samlevnad måste vila, om icke allt skall gå hän emot upplösning, kaos och undergång. Vi förstå bättre än någonsin vad det betyder att ett samhälle, ett folk får leva under en fast och tryggad rättsordning, får leva i frihet under lagens hägn. Det står oss klart, att det här gäller omistliga värden, ett rikt arv, som vi till det yttersta vilja skydda och värna.

Men det gäller också att klart se, att all mänsklig rättsordning ytterst måste hämta sin kraft och sin styrka från en högre lag, från Guds lag. [...] Denna Guds lag, den gäller sannerligen oss alla, och den gäller hela livet, den gäller just det vardagliga livet, sådant det lever under dagens

arbete med dess mångahanda olika uppgifter. Att besinna detta är en angelägenhet av yttersta vikt.¹⁷

När Aulén inbjöds att föreläsa vid flera lärosäten i USA 1947, valde han att tala just om skapelsen och lagen. Hans föreläsningar publicerades i USA och Japan, men aldrig i Sverige.¹⁸

Han talade rakt in i den amerikanska *mainline*-protestantismen, som under kriget stärkts i sin självkänsla, var inbegripen i stora hjälpprogram i det krigshärjade Europa, och förberedde sig för stora insatser i världsmissionen och i den internationella ekumeniska rörelsen. Aulén, som smittades av de amerikanska kyrkornas självmedvetande och iver, talade om en realistisk och radikal teologi, som skulle befria kristendomen från det slags pietism, humanisering och modernitet som målat över och dolt den kristna uppenbarelse ursprungliga kraft. Kristendomen var ännu inte framme: dess autenticitet var inte återfunnen, men den var på god väg. Kristi kyrka skulle framträda allt tydligare.

Andra världskriget var en materiell och moralisk katastrof som hade samband med nazismens förnekande av rättens suveränitet och universella karaktär. Aulén upprepade hur naturrätten sekulariserats och relativiserats och att kyrkan måste göra syndabekännelse och avbön. Kyrkan hade underlåtit att vaka över skapelsens lag och blandat ihop kristendom och allmänna mänskliga ideal. Nu slog Aulén på nytt fast att det var kyrkans ansvar att tjäna alla människor genom att vara rättens levande samvete mitt i samhället:

The Church is not a lord of justice, but instead of that [*sic*] a humble servant of the justice emanating from the divine Law of the Creator. However, because this Law is a universal Law, the Church trustfully commends the claim of this Law to everybody's conscience, freely and openly co-operating with all for whom the care of justice is a holy duty. [...] Nothing would [...] be more mistaken than to separate justice from love. Justice is a legitimate child of the Law of love, its firstborn child, and just as a child of love it has to lay the foundations of all human relationship. Therefore, as regards the relation to Society, no duty of the

17. Gustaf Aulén, "Tal vid kyrkoherde Corells installation i Öja och Westermo, Fjärde Söndagen e. Trefaldighet 1942", Predikningar och tal (vol. 36), Gustaf Auléns samling, Lunds universitetsbibliotek.

18. Gustaf Aulén, *Church, Law and Society*, New York 1948. Boken är tillägnad "The Right Reverend Eivind Berggrav, Bishop of Oslo. True Witness to the Light in the age of darkness and True defender of Justice."

Church can be more important than the duty of vindicating justice as supreme, as well to the state as to an over-national world order.¹⁹

Trots alla sina svagheter måste kyrkan leva upp till sin kallelse i relation till världen för att fullt ut vara kyrka. Kyrkans primära kallelse att med ord och sakrament förkunna Kristi försoning stod kvar, men Aulén ville bryta med kyrkans inåtvändhet och se till att lagen fick en lika framträdande plats i kyrkans uppdrag som evangeliet. Det var vad vi skulle kalla en politisk teologi, föranledd av nazismen, andra världskriget och nu det kalla kriget. Det var en teologi som vann gensvar i både Lutherska världsförbundet och Kyrkornas världsråd, som just höll på att bildas. Men trots Auléns räckvidd och envetenhet, föll lagens första bruk snart åter i skuggan av naturrätten och de reformertas försök att utifrån evangelierna skapa en rättvis värld.

När Aulén blivit hedersdoktor vid universitetet i Glasgow 1952 avslutade han sitt eleganta tacktal med att hänvisa till en latinsk inskription på rådhuset i hans gamla skolstad Kalmar: PIETATE SUBLATA IUSTITIA TOLLITUR.²⁰ De som för länge sedan hade satt dit denna text ansåg att vördnad för det som var heligt och okränkbart uppehöll rätten. Rätten fick inte hanteras godtyckligt. Inskriptionen stod på rådhuset, vilket betydde att rätten i första hand betraktades som statens angelägenhet, men dess grund var en annan, nämligen Guds skapelsegivna lag förtydligad i Kristi utläggning och exempel: du skall älska din nästa som dig själv. Under alla sina år som biskop var Gustaf Aulén upptagen av att tolka och förklara innebörden i denna sentens som han lärt sig som gymnasist i slutet av 1800-talet. ▲

SUMMARY

Gustaf Aulén is remembered for *Christus Victor*, based on a series of lectures in Uppsala in 1930. In 1933, he was elected bishop of Strängnäs, at a time when Nazism gained power in Germany. Aulén became a fervent opponent of oppressive and totalitarian regimes. He developed a contextual theology of resistance based on the Law of Creation given by God and engraved in every human heart. Aulén distanced himself from both liberal theology and Pietism. One could lead to passivity and adaptation, the other to false pretensions and illusionary ideals. In his ambition to address society as a whole, and not only the Christian community, Aulén built his social ethics not on Christology, but on the intentions of the Reformation and a biblical theology of creation. Justice should not be founded on human rationality or natural law (*lex naturalis*), but on the Law

19. Aulén, *Church, Law and Society*, 98.

20. Gustaf Aulén, "Tacktal, Glasgow University 20 juni 1952", *Föredrag och tal* (vol. 39), Gustaf Auléns samling, Lunds universitetsbibliotek. Jämför Aulén, *Kyrkan och rätten*, 3.

of God as a dynamic, creative force to be applied in all realms of life. He distinguished the Law of the Creator from natural law, which especially in its Protestant forms and under the influence of secularization, according to Aulén, had degenerated into a collection of fixed and static rules, whereas the Law of God was a continuous revelation of God's universal will. As the love of God is the essence of the law of justice, for a Christian to be a Christian and for the church to be the church they must actively care for the world in all its needs. Aulén's understanding of justice reflects his understanding of God as a living, creative, struggling, and victorious presence in the world, and the church as entrusted with the Word of God. In the historical context of totalitarianism, the church's primary duty in relation to society was to serve as a living conscience of the justice emanating from the divine law of the Creator, and to do so in cooperation with all for whom justice was a holy duty. When read contextually, there is a fundamental consistence in Aulén's theology from *Christus Victor* to *Church, Law and Society*.